

MOGUĆNOSTI PROBATIVNOG PRISTUPA U OKVIRIMA ALTERNATIVNIH SANKCIJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Vladimira Žakman-Ban

Stručni članak

Ljiljana Mikšaj-Todorović

UDK:376.5

Zaprimljeno:25.5.94.

Odsjek za socijalnu pedagogiju
Fakultet za defektologiju, Zagreb

Paško Romić

Otvoreni kazneni zavod
Lipovica, Popovača

Sažetak

Suvremene znanstvene i stručne spoznaje nedvosmisleno upućuju na činjenicu da učinkovitost politike suzbijanja kriminaliteta zavisi i od primjerenih rješenja na području tzv. alternativnih sankcija. Respektirajući činjenicu da je nakon demokratskih promjena u Republici Hrvatskoj u tijeku zakonodavna i reforma penalnog susteva, te kaznene politike u cjelini, autori ovoga rada ističu potrebu za adekvatnim rješenjem na području tzv. alternativnih sankcija s posebnim naglaskom na probativnom pristupu.

U radu se, stoga, analizira pojam ovih sankcija, posebno tzv. parapenalnih mjera, povijesni razvoj uvjetne osude i probacije u svijetu i u nas. Najznačajnijim se čini problematiziranje nekih dilema i mogućnosti u provođenju navedenih sankcija, a na osnovi iznesenih rezultata stranih i domaćih znanstvenih istraživanja i praktičkih iskustava s ovoga područja. Pri tome se naročito respektiraju specifičnosti Republike Hrvatske. Autori iznose svoje viđenje dubioza i eventualna rješenja za neke aspekte reforme kaznene politike u nas, uz konkretne prijedloge programa za eventualne zaštitne nadzora uz uvjetnu osudu. Apeliraju, između ostaloga, na optimalnu suradnju zakonodavca, penologa-znanstvenika i praktičara i svih institucija koje se bave pitanjima prevencije i suzbijanja kriminaliteta, koja u ovom trenutku nije zadovoljavajuća.

Ključne riječi: alternativne sankcije, probacija,

1. UVOD

Institucionalni je tretman, odnosno kazna zatvora, više ili manje opravdano i argumentirano izvrnut bespoštednoj kritici. Slobodno možemo govoriti o krizi kazne. Dapače, Šeparović (1988) tvrdi da je posvuda u svijetu i u nas u krizi ne samo kazna zatvora, već i cjelokupni kazneni sustav. Za sustav represivnih mjera u bivšoj Jugoslaviji gore navedeni autor s pravom ističe da je u svojoj osnovi bio punitivan, dakle, s naglaskom na kaznu (dovoljan je argument broj kaznenih djela za koje je bila zapriječena smrtna kazna).

Pri promišljanju procesa i pojava koje nastaju i odvijaju se u zatvoru kao totalnoj instituciji, ne može se mimoći Foucaultova analiza zatvora (tako i Bogdanović, 1992). Ovaj autor (1991:80) opisuje institucije kao "svako više ili manje obvezujuće, naučeno upravljenje", a anлізу zatvorskog sustava vrši u kontekstu vlasti, odnosno države, te smatra da zatvor funkcioniše isključivo u skladu s interesima, potrebama i ciljevima koje mu

određuje društvo odnosno vlast. Naglašava neuspješnost preodgojnog procesa kazujući da zatvori ne odgajaju i ne preodgajaju osuđenike, već prouzrokuju povratništvo i nezaobilazno odgajaju prijestupnike. Ovim se stajalištima pridružuje i Javornikova (1989:100) koja sugerira da "neuspješnost" kazne zatvora ne smijemo interpretirati iz kuta motrišta problema koje imaju osuđenici po otpustu i koji su posljedica životnih okolnosti u zatvoru, već sa stajališta društva koje uz svoje djelovanje i reproduciranje uključuje također i reproduciranje devijantnih pojedinaca, što opravdava postojanje "vlasti" ("uvjerava vlast u vlastitu potrebitost").

Slagali se mi ili ne s ovim radikalnim stajalištima, nema sumnje da institucionalni tretman ima niz negativnosti, odnosno negativnih posljedica po "tretiranog" prijestupnika, bio on malodobnik, mladi punoljetnik ili pak punoljetna osoba. Ove probleme, odnosno negativnosti institucionalnog tretmana evaluira Mejovšek (1989) i taksativno ih nabroja: tretman nije u dovoljnoj mjeri standardiziran postupak;

nedovoljno je izdiferenciran prema psihosocijalnim obilježjima osuđenika; nedovoljan je izbor metoda i postupaka za rad s osuđenima; instrumentarij za praćenje promjena koje se zbivaju tijekom tretmana jest nepotpun ili neadekvatan; postoje znatne teškoće u praćenju učinkovitosti tretmana, što otežava odlučivanje o njegovu tijeku; s pozicije osuđenika tretman se doživljava nametnutim; aktivno je sudjelovanje osuđenika u tretmanu ekstrinzički motivirano; tretman se odvija u neprirodnim uvjetima; osuđenici su izloženi različitim deprivacijama; imanentan mu je konflikt kažnjavanja i resocijalizacije; socijalna je klima u ustanovi nepovoljna; dešava se "prizonizacija" i postoji kriminalna infekcija; također se dešavaju pogreške u samom izboru sankcija, odnosno u klasifikaciji osuđenika; djelatnici su ustanove nedovoljno stručni i/ili motivirani; nedostaju pojedini profili stručnjaka; prostorni i materijalni uvjeti ustanove često su nepovoljni, a poslije- penalni prihvati i tretman ne postoji ili je neprimjeren. Spomenimo još i kritike resocijalizacijske (rehabilitacijske) orijentacije penalnog tretmana s pozicija tzv. neoklasicističkih stajališta. Tako Kanduč (1990) tvrdi da rehabilitacija ne može biti razlog, niti cilj ili čak mjerilo za određivanje opsega kazne kao pravnoga fenomena, a niti može obavljati ulogu legitimne potpore praksi kažnjavanja. Štoviše, kriza je rehabilitacije i kriza određene koncepcije kriminalne politike. Kao argument navode se i analize evaluativnih istraživanja rehabilitacijskih tretmana koji su, navodno, gotovo jednoglasno ukazali da nisu imali vidljivijeg utjecaja na povratništvo, što Cussonn (1983, prema Kanduč, 1990) označava izrazom "l'effet zero". Ponegdje se, recimo u nekim državama SAD, napušta resocijalizacija kao cilj kazne (tako Jescheck, 1979; prema Šeparović, 1988). Istaknimo i to da ovako kritička stajališta prema institucionalnom tretmanu, odnosno kazni zatvora izazivaju, vjerojatno, i vrlo pragmatično "obojeni" razlozi, a to su: porast kriminaliteta i štetna promjena njegove strukture (npr. od nenasilnih oblika kaznenih ponašanja do učestalijih nasilničkih delikata), te financijsko opterećenje koje donosi funkcioniranje zatvorskih kapaciteta i uopće subjekata formalnog nadzora. Pojava porasta i promjene strukture kriminaliteta zabilježena je u zemljama razvijenog Zapada, ali se sada bilježi, odnosno iskazuje i u zemljama tzv. bivšeg istočnog bloka. Što se tiče Republike Hrvatske, do 1990. godine vidljiva je relativna stabilnost u strukturi malodobničkog kriminaliteta uz uzlazni trend kretanja broja krivičnih djela (Singer, Kuharić, Cajner, 1992; Singer, Mikšaj-Todorović, Stanić, 1992). No, vjerojatno će se posljedice domovinskog rata odraziti i na

kretanje i strukturu kriminaliteta, što se uostalom već i događa, naročito kada su u pitanju kriminalna ponašanja malodobnika, ali i odraslih osoba (Singer i Cajner, 1992. i podaci državnog odvjetništva Republike Hrvatske od 1988. do 1993. godine; Mikšaj-Todorović, Kovčo, Cajner, 1992; Butorac, Mikšaj-Todorović, 1993).

2. POJAM ALTERNATIVNIH SANKCIJA

Usporedno s tendencijom porasta čestine i duljine izricanja kazni zatvora, teče proces koji ima za cilj smanjiti zatvaranje ljudi (tako i Ajduković i Ajduković, 1991). Jedan od mogućih odgovora na probleme zatvorske kazne (i uopće institucionalnog tretmana) su tzv. alternativne sankcije. Spomenuti autori navode širu definiciju alternativnih sankcija prema kojoj su to sve kazne na temelju kojih se osuđene osobe ne upućuju na izdržavanje u zatvor, dakle, ukoliko se izriču umjesto lišenja slobode. Ajduković (1991) kao primjer ovih sankcija navode one, već "klasične", poput globe, kompenzacije žrtvi, restitucije ili procese pomirenja, uvjetne kazne zatvora, te relativno novije oblike sankcija koje se provode u lokalnoj zajednici ("community based alternative sanctions"), npr. pojačani, odnosno zaštitni nadzor, neplaćeni rad u korist zajednice ili ograničenje slobode s obvezom sudjelovanja u odgovarajućim programima. Južne američke države, prema navodima Conklina (1991:421) koje imaju veći udio zatvaranja od ostalih, orijentirale su se prema takvim programima kao što su: izdržavanje kazne u vlastitom domu uz dopuštenje da se on napusti samo da bi osuđenik išao na posao ili da bi sudjelovao u javnim, dobrotvornim aktivnostima; elektronsko praćenje počinitelja koji se nalazi na uvjetnoj osudi ili je uvjetno otpušten; radni centri u zajednici gdje osuđenici rade besplatno na poslovima koje im odredi grad ili okrug; intenzivna kontrola na probaciji tijekom koje osuđenici vide voditelja pet puta na tjedan. Fondacije, radnički sindikati i razne privatne skupine počele su se sve više uključivati u te i slične programe sankcioniranja i tretiranja počinitelja izvan zatvora. Dalje, napominjemo da je alternativna sankcija u užem smislu, alternativa zatvoru, a ne i drugim oblicima kažnjavanja, te da se radi o krivičnoj sankciji kojom se izbjegava zatvaranje, a djelotvorno kažnjavaju počinitelji kaznenih djela i postižu ciljevi zastrašivanja, rehabilitacije, retribucije i pravde. Naime, ove su sankcije, prema Conklinu (1991:421) djelotvorne ukoliko mogu osigurati javnu sigurnost, zadovoljiti osjećaj pravde i ukoliko nisu skupe. Naravno, potpuno je jasno

da sve alternativne sankcije moraju biti humanistički orijentirane (npr. ne misli se na tjelesno kažnjavanje ili prisilan rad). Uostalom, u svezi toga postoje brojni naputci, rješenja i zahtjevi oblikovani u međunarodna pravila, deklaracije i konvencije (vidi zbornik "Ljudska prava osuđenih osoba - međunarodna pravila, deklaracije i konvencije, 1990). S pravom se upozorava i na nužnost čuvanja stanovitog generalno-preventivnog i represivnog karaktera kaznenog pravosuda, te na to da u svezi sa zamjenom kazne zatvora treba nužno respektirati kako javnu sigurnost, tako i javno mnijenje (tako i na Sedmom kongresu UN-a; prema Šeparović, 1988).

Ovaj autor alternative kazni zatvora u europskom zakonodavstvu svrstava u tri različite skupine: mjere kojima se samo modificira izvršenje zavodskih (zatvorskih) mjera, odnosno kazni, alternativne mjere koje znače sankcije drukčije od zatvorskih, te mjere kojima se nastoji izbjeći ili čak zamijeniti kazna zatvora, odnosno napustiti kaznu uopće.

U skupinu mjera, odnosno sankcija koje predstavljaju sankcije drukčije od zatvorskih spadaju novčana kazna, kazne ograničavanja nekih prava, mjere služenja u nekim službama, te mjere prokušavanja (probacije). Ovdje se radi o mjerama tj. kaznama koje sud izriče kao glavne sankcije umjesto zatvora i to onda kada bi zatvor bio redovita kazna. Za mjere prokušavanja (probacije) ili zaštitnog nadzora može se reći da imaju predominantno mjesto među alternativnim sankcijama. S pravnog stajališta, odnosno slijedeći pravnu terminologiju spomenimo različite oblike probacije: tzv. admonitivne (opombene) sankcije, kao što je uvjetna osuda i sudska opomena, zatim različiti oblici uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom (npr. intenzivan zaštitni nadzor samo za pojedine kategorije delinkvenata). Među ovu skupinu mjera mogli bismo svrstati zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu, poznat u našem pozitivnom zakonodavstvu (čl. 4 KZ RH). Što se tiče ove sankcije, u potpunosti podržavamo Šeparovićevo (1988) mišljenje da uvjetna osuda kod nas, a posebno zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu ne funkcionira adekvatno; što se potomje sankcije tiče, ona zapravo uopće ne funkcionira, jer se i ne provodi, a spomenuti autor s pravom eksplicitno naglašava da se u život moraju provesti odredbe glede zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu.

Penalni se sustav mijenja, a penalna reforma ima mnogo aspekata (tako i Johnston, Savitz i Wolfgang, 1970). Prema tome, bilo bi suviše jednostavno tvrditi da je pozornost "reformatora" usmjerena samo na jedno motrište tog područja (institucionalni tretman). Dapače, Salecova (1989:8) konstatira da zatvor kao

represivni i ujedno ideološki aparat države po svojoj definiciji ne može biti human, te su ideje o humanosti i cjelokupni revizionizam penologije samo nužno, konstitutivno ideološko utemeljenje zatvora. Problem je u tome da se humanost reformi uvijek poima kao nešto samo po sebi shvatljivo, a reformatori ne postavljaju pitanja o društvenoj i ideološkoj utemeljenosti vlastitog djelovanja, nego suprotno, "s neupitnom pretpostavkom o humanosti novih metoda stalno obrađuju nužno represivno polje kojeg predstavlja zatvor". Zbog svega navedenog, mišljenja smo da je najveće dostignuće svih reformatora od 1900. godine do današnjih dana upravo nastojanje da se prijestupnike zadrži izvan zatvora i sličnih institucija. Primjer je ovih kretanja i razvoj sustava "kušnje", te primjena različitih zakona koji prijestupnicima pružaju mogućnost plaćanja novčane kazne. Ima i zakona u nekim američkim državama (Johnston, Savitz i Wolfgang, 1970), koji sudovima zabranjuju izricanje zatvorske kazne za mlade prijestupnike, te one koji se prvi puta javljaju kao prijestupnici.

3. PROBACIJA - NEKE DILEME I MOGUĆNOSTI

Probacija (lat. probation) u doslovnom prijevodu znači prokušavanje, iskušavanje, stavljanje na kušnju. Nastala je kao zamjena za zatvorsku kaznu. Uzelac (1990:29) smatra da je "de facto ta mjera bila potaknuta sumnjom, najprije neodređenom, a kasnije iskustveno argumentiranom i znanstveno dokazanom, o efektu kazne zatvora, posebno kada se radilo o malodobnim osobama". Ova sankcija "započinje" kao intervencija namijenjena odraslima, ali se ubrzo uvodi kao stalni dio sustava za malodobnike. Isti autor ukratko analizira povijesni razvoj probacije, pri tom opisujući i jedan od prvih slučajeva koji je vodio bostonski obučar John Augustus, odlučivši 1841. godine pred građanskim sudom za prekršaje jamčiti za čovjeka optuženog zbog pijanstva. Odobrivši mu to, okrivljeni se nakon tri tjedna morao prijaviti tom sudu zbog izricanja kazne. Međutim, pruživši sudu dokaze da se "popravio", umjesto uobičajene kazne zatvora, osuđen je na simboličnu novčanu kaznu. Sam Augustus je nastavio sličnu praksu (Augustus, 1939; prema Uzelac, 1990:30).

Probacija je, prije svega, vezana za anglosaksonske zemlje, te je prvi zakonski akt koji je regulira donijet 1869. godine u SAD. Prema nekim, i to dosta zastupanim shvaćanjima, uvjetna osuda svoje korijene vuče čak iz najranijih dana 13. pa čak i 12. stoljeća. Međutim, prihvatimo mišljenje da se današnja uvjetna osuda ipak nije razvijala iz "uvjetne

osude" srednjeg vijeka, već se stvorila i razvila sasvim nezavisno od nje. Ipak valja navesti Šilovićev zapis o uvjetnoj osudi u starom Hrvatskom pravu: "misao na kojoj počiva institut uvjetne osude poznat bijaše i našem starom pravu, misao naime, da se kaznom imade reagirati protiv zločinca istom onda kada ga inače nije moguće odvratiti ubuduće od zla, dok mu se imade nasuprot kazna oprostiti ako se i bez nje popravi". Šilović smatra da je i u pozitivnom hrvatskom krivičnom pravu toga vremena bila i legalizirana misao o uvjetnoj osudi. Takvo svoje shvaćanje zasniva na zakonskom reguliranju uvjetnog otpusta iz razloga što i ovaj krivično pravni institut počiva na "istoj misli kao i uvjetna osuda" (Šilović, 1920:177). Osim toga, navodi i više primjera "Uvjetne osude" iz VII odjeljka Tkalčićevih Spomenika slobodnog i kraljevskog grada Zagreba (Šilović, 1910:48-66).

Dakle, uvjetna se suspenzija kazne u različitim oblicima promiče od 19. stoljeća, posebice u SAD i Engleskoj (probacijski sustav); u Europi, na čelu s Belgijom, afirmira se krajem 19. stoljeća u obliku uvjetne osude. Iako su poznata dva sustava, anglosaksonski probacijski i francusko-belgijski sustav uvjetne osude, Bačić (1978:457) ističe da se ovaj prvi danas "probija svuda, i u Europi, kao samostalna sankcija uz klasičnu uvjetnu osudu (npr. u Belgiji, Švedskoj) ili u modelima uvjetne osude koji su kombinacija jednog i drugog sustava". Bitni su elementi probacije: (1) suspenzija, pod određenim uvjetima i u roku koji odredi sud, izricanja ili izvršenja kazne pojedincu koji je proglašen krivim za kazneno djelo i koji ostaje na slobodi, na brizi zajednici umjesto da bude zatvoren, (2) sučeva analiza iscrpnog i dobrog izvješća koje sadrži i analizu osobnosti počinitelja i (3) povjerenje osuđene osobe nadzoru nadležnog i kvalificiranog "agenta" (la probation et les mesures analogues; izdanje UN-a; prema Bačić, 1978:457). U probacijskom se sustavu, ipak, pretežno počinitelj kaznenog djela proglašava krivim, ali mu se ne izriče kazna. Doduše, to i nije najbitnije obilježje, jer kazna može biti izrečena, ali se odgađa njeno izvršenje. Prema našem je mišljenju od suštinskog značaja za probacijski sustav sljedeće: uvjetna suspenzija kazne uz osiguranje pomoći, ali i nadzora, koja se pruža počinitelju kaznenog djela od strane određene, za to osposobljene i kvalificirane osobe i subjekata socijalne zajednice. Radi se, zapravo, o posebnom, izvaninstitucionalnom, individualiziranom tretmanu koji i nema karakter kazne. Od posebne je važnosti za uspješnost tretmana sposobnost, stručnost i kvalificiranost djelatnika koji provodi ovu "brigu" i nadzor o čemu će kasnije biti još riječi. Prije no

što detaljnije elaboriramo zakonska rješenja Republike Hrvatske, podvučimo osnovne razlike između anglosaksonskog "probationa" i francusko-belgijskog sustava uvjetne osude. Po francusko se belgijskom sustavu počinitelju za njegovo djelo izriče kazna, ali se njeno izvršenje odgađa, te može definitivno otpasti, ako se osuđeni u vremenu kušnje pridržava svih zakonskih uvjeta i obveza, pa ne dode do opozivanja uvjetne osude. Bit je, dakle, uvjetne osude u uvjetnoj suspenziji kazne (Bačić, 1978:457). Takvo rješenje poznaje i naš zakonodavac. Ono što je posebno važno sa stajališta penologa jest činjenica da se izvršenje kazne odgađa, ali se prijestupnik ne stavlja pod nadzor stručnoga djelatnika, niti mu ovaj pruža ikakvu pomoć. Dakle, kazna se jednostavno gasi, ako uvjetna osuda ne bude opozvana iz određenih razloga, odnosno ako osuđena osoba ne počini neko novo kazneno djelo. Tretman se za vrijeme kušnje ne osigurava, niti se provodi. U Belgiji je ovako koncipirana uvjetna osuda objašnjena riječima jednog ministra pravde: "Oni za koje su ustanovljene uvjetne osude nemaju potrebe za nadzorom, oni će se podići sami" (Bačić, 1978:457).

Ovdje promičemo stajalište da je među najznačajnijim rješenjima našega zakonodavstva upravo ono koje se odnosi na uvjetnu osudu i, naročito, zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu jer se njome, prije svega, ublažava krutost kaznenoga sustava (u tom smislu i Šeparović, 1981:318). Svrha je parapenalnih sankcija da se prema krivično odgovornom počinitelju ne primijeni kazna za manje društveno opasna djela, uz pozitivno očekivanje njihova učinka. Spomenimo i to da je uvjetna osuda u Hrvatskoj uvedena Zakonom o uvjetnom osuđenju Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 26. kolovoza 1916. godine. Što se tiče pozitivnih propisa koji važe u Republici Hrvatskoj, a mišljenja smo da neće biti derogirana novim kaznenim zakonom, najznačajnijima smatramo uvođenje, odnosno postojanje, uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom (Zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu -čl. 4 KZ RH); (slično i drugi autori, npr. Šeparović, 1981:318). Ova je sankcija slična anglosaksonskom sustavu "probation" s tim da se počinitelj kojem je izrečena uvjetna osuda stavi pod zaštitni nadzor za određeno vrijeme unutar vremena kušnje, a kojeg provodi stručni voditelj. Sadržaji zaštitnog nadzora su u Zakonu taksativno navedene (iako, po prirodi stvari, ne i pobliže elaborirane) "mjere pomoći, skrbi, nadzora i zaštite". Utvrdi li sud za trajanja zaštitnog nadzora da je ispunjena svrha te mjere, ona može biti ukinuta prije proteka vremena određenog od strane suda. Naravno, zbog činjenice da ova mjera u penalnoj praksi bivše Jugoslavije nikada nije saživjela

(navodno, zbog nedostatka ekonomskih sredstava i stručnih djelatnika), nužno je razraditi njene sadržaje i oblike te je što hitnije primijeniti. Ovdje možemo povući neke paralele sa sadržajima i oblicima odgojne mjere pojačana briga i nadzor koja se već dulje vrijeme relativno uspješno provodi prema malodobnim delinkventima (vidi npr. Uzelac i sur.,1990). Međutim, s obzirom da se zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu izriče punoljetnim počiniteljima kaznenih djela, ova se sankcija mora prilagoditi značajkama i potrebama ove populacije.

Poštujući sve relevantne specifičnosti naše zemlje, koristi osvrnuti se na iskustva država u kojima je probacija već uveliko saživjela. Tako O' Leary (1987) navodi da uz "burne" reforme u penalnoj praksi postoje zahtjevi koji se odnose na promjene u "superviziji" unutar socijalne sredine - probaciji i otpustu na riječ, a koji su uglavnom grupirani oko dviju glavnih točaka: ciljeva ovih sankcija ,te "količini" i "lokaciji" uvjetnog otpusta. Pri tome ovaj autor elaborira razdoblje "tretmana i širokog povjerenja" od 1920. do 1970. godine, u kojem se razvija dobar dio teorije i tehnologije probacije ,te supervizije u socijalnoj sredini. Rehabilitacija je bila jasno usmjerena na prevenciju budućih delikata. Međutim, u ranim se sedamdesetima dešava "napad" na rehabilitaciju za koju se tvrdi da "ne funkcionira" ,te da je empirijski dokazana neuspješnost tretmana iako i sam O' Leary (1987) upozorava da "tretman funkcionira u nekim slučajevima i za neke ljude". Slijedi, dakle, razdoblje minimuma povjerenja od 1970. do 1980. godine, kada se problemu kazne prilazi sa tzv. neoklasicističkih pozicija - isključiva orijentacija na sustav u kojem će egzaktna, pravedna kazna biti jasno artikulirana unaprijed i provoditi se s posljedicom opadanja vrijednosti supervizije (npr. kritički stav prema probaciji kao mogućnosti tretiranja delinkvenata i/ili raspad temelja racionalne odbora za uvjetni otpust). Citirani autor promiče obilježja razdoblja "strukturiranog povjerenja" nakon 1980. godine kao ispravna. Karakterizira ga manifestacija porasta filozofije onemogućavanja kriminaliteta, npr. s naglascima na intenzivnu superviziju i elektronsko praćenje, ali uz poštivanje načela zaslužene kazne koje se koristi kao ograničavajući čimbenik zbog kojeg država ne može izreći težu kaznu od zaslužene. Pri tome elementi rehabilitacije nastavljaju postojati, ali u umjerenom mjeri, a tretman se provodi, samo s nižim stupnjem prioriteta. Apostrofiraju se još i nužnost postojanja i potreba strukturiranja otpusta na povjerenje (odluke specificirane za određene tipove slučajeva, te neophodnost objašnjenja svake značajnije varijacije od očekivanog rješenja od strane onih koji odlučuju). Osim toga, trendovi u ciljevima

kažnjavanja i kontroli otpusta na povjerenje utječu, ne samo na kriminalno - pravni sustav, već i na programe supervizije (O' Leary,1987). Mišljenja smo da bi neke od ovih sugestija mogle predstavljati paradigmatična rješenja u nas, naravno, prilagođenih uvjetima naše zemlje, a što je u skladu sa stajalištima brojnih stručnih i znanstvenih djelatnika pa i ostalih subjekata politike suzbijanja kriminaliteta u cjelini. Ne mora biti nužno proći baš sve "boljke" reforme penalnog sustava koje su već videne, prije svega, u zemljama razvijenog Zapada, ako joj pridemo analitički, na znanstveno utemeljen način.

Neka pitanja koja se suštinski tiču provođenja probacije mogu izazvati brojne dileme. Naime, za razliku od naših uvjeta, u većini razvijenih zemalja postoji vrlo egzaktan organizacijski pristup koji olakšava realizaciju postojećih programa. Na primjer, u SAD je odjel za probaciju organizacijski postavljen kao servisna služba suda koji time ima upravne ingerencije nad čitavim nizom raznih službi. U te je ingerencije uključeno "miješanje" suda, kao posebnog autoriteta, u socijalnu zajednicu. Koordinaciju toga rada preuzimaju vladini izvršni organi. Stoga je i moguće da voditelj probacije preuzme pojedinačni slučaj, prouči ga i načini specifičan plan tretmana, te ga ponudi različitim službama i agencijama (npr. ako je potrebno uputiti probanda u savjetovalište, izvesti testove na drogu, stalno verificirati njegovu zaposlenost, stanovanje, sudjelovanje u potrebnim programima i slično). I ne samo to, prema Kratcoskom (1985) i samo kreiranje specifičnog programa za pojedinog probanda nije prepušteno samo voditelju probacije koji bi to činio raznovrsnim metodama (od subjektivnih procjena do najraznolikijih instrumenata za predikciju). Naprotiv, od 1977. godine (s početkom u državi Wisconsin) razrađuje se klasifikacija modela u probaciji. Takav tretmansko - rehabilitacijski model pokušava definirati potrebe počinitelja kaznenog djela, njegove stavove, motivaciju, značajke, te potom provesti tretman u željenom smjeru promjena u vrijednostima, stavovima i vještinama, što bi prijestupnika spriječilo da recidivira. Temelj, doduše, jest individualizacija - što znači da svaki proband ima specifičan program tretmana koji cilja na njegove potrebe i probleme - ali se polazi od relativno usklađenog instrumentarija koji sadrži podatke o socijalnoekonomskom statusu i delinkventnoj prošlosti počinitelja, ali i mogućnosti procjene "klijentovih" potreba u područjima kao što su: podrška obitelji, zaposlenost, emocionalni problem, droga, alkohol i liječenje. Uključena je i procjena samoga počinitelja o njegovoj rizičnosti za okolinu. Instrumenti rizika i potreba omogućuju stručnjacima i voditeljima probacije

kategorizaciju u obliku matrice: (1) visok stupanj rizika, visok stupanj potreba, (2) nizak stupanj rizika, visok stupanj potreba, (3) visok stupanj rizika, nizak stupanj potreba, (4) nizak stupanj rizika, nizak stupanj potreba. Tako se u bodovima može dobiti i jasna slika situacije i raspodijeliti posao raspoloživom stručnom osoblju. Modeli rada nisu više na razini slučajeva, već uključuju "work unit", odnosno koncept radnih jedinica koji je utvrđen prema stupnju supervizije, zemljopisnoj distribuciji slučajeva, vrstama zadataka koji se postavljaju pred voditelje, kao i rad s posebnim tipovima slučajeva. Time se okvirno propisuje i vrsta kontakata voditelja i probanda, ali i voditelja i drugih subjekata u socijalnoj zajednici.

U našim uvjetima nema propisanih, pa niti preporučenih mjerila o načinu i broju kontakata voditelja i probanda, a posebno ne sa subjektima socijalne zajednice (Mikšaj - Todorović, Šučur, Vučinić - Knežević, 1993). Bez jasno određenog organizacijskog okvira znatno je otežana i diskusija o problemu izbora, odnosno svojstava stručnog djelatnika koji provodi probaciju, a o čemu svakako u velikoj mjeri ovisi i njena uspješnost. Voditelj je probacije reprezentant države čiji je zadatak učinkovit rad s probandom, ali i sa zajednicom. Prema Mc Hardyju (1973) njegova je odgovornost u tome da bude posrednik u tretmanu. Tretman ima raznolike oblike, od neposrednog rada na slučaju uz savjetodavni rad, pa do osiguranja raznih djelatnosti u zajednici. Od voditelja se očekuje da za sve to bude stručan. Stoga se njegova uloga ne može potcijeniti, niti pojednostaviti. Dok je za sam rad s probandom potrebno teorijsko znanje, trening, priprema i kompetentnost, za rad u socijalnoj zajednici, čak i uz navedene uvjete, nije izvjesno da će biti uspješan. Kako se kod probacije radi o reintegracijskom modelu, a on prema O' Learyju i Daffeyju (Lawrence, 1991) "teži redukciji stigme koja se pridaje kriminalitetu i blokade ulaska u zajednicu", sam proces tretmana mora se odnositi i na počinitelja i na zajednicu. U skladu s tim Joan Petersilia i Susan Turner (Conklin, 1991:421) evaluirale su tri Intenzivna supervizijska programa (ISP) u Kaliforniji i pronašle da su ISP voditelji, doduše, u mogućnosti poboljšati nadzor probanada, ali su manje uspješni u savjetodavnom radu i posebno nalaženju posla za njih. Moguće je, djelomice, razloge ovakvog neuspjeha pripisati i tome da su "sankcionirane" osobe u okviru "community treatmenta" također stigmatizirane, na što upozorava i Pečar (1988:117): "Kao svaka kontrola, tako i ova ima na poslijetku za posljedicu također stigmatizaciju i sve što spada u okvir toga, kao što su razni pritisci, teškoće, odbijanja, podsmijesi, neprihvatanja itd., sve do

izгона iz neke skupine, gubitka posla kao najneugodnije reakcije okoline...".

Do sada su znanstveni i stručni radovi u Hrvatskoj, baveći se voditeljima odgojne mjere pojačana briga i nadzor, potencirali dilemu: stručnost i/ili ličnost voditelja tretmana (npr. Uzelac, 1984). U ovom bismo slučaju mogli povući paralelu, te ovako formulirani problem "prenijeti" i na područje sankcija kojima se u ovom radu bavimo. Često se ističu i profili i razine potrebne naobrazbe odgojitelja, te poželjna i nepoželjna obilježja njegove ličnosti (npr. Dobrenić i sur., 1972). Istraživači su se bavili i utjecajem socijalnoekonomskog statusa voditelja spomenute odgojne mjere na uspješnost njenog provođenja, polazeći od ispravne pretpostavke da voditelj živi i radi u određenom socijalnom prostoru čije značajke na njega djeluju, ponekad vrlo limitirajuće (Uzelac, Žakman - Ban, 1988; Žakman, 1990; Žakman - Ban, 1994 itd.). Postoje neka socijalnoekonomska obilježja koja omogućavaju optimalnije iskorištavanje radnog i stručnog potencijala voditelja probacije, a svakako je racionalnije ulagati napore u pravilan izbor stručnjaka, nego naknadno vršiti izmjene u skladu s aktualnim zahtjevima pojedine faze u njenom provođenju. Evidentna je nedovoljnost spoznaja o ovom problemu u nas, te se preporučuju daljnja istraživanja. U svezi s tim mogli bismo prihvatiti neke spoznaje i sugestije koje se tiču obilježja i pravilnog izbora djelatnika u penalnim institucijama (Mejovšek i sur. 1989; Budanovac, 1990).

Pitanja mogućnosti izricanja uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom određenim kategorijama prijestupnika ponekad je gotovo heretičko. Primjerice, u prošlosti probacija se izricala samo počiniteljima manje teških kaznenih djela, no danas su mnogi od njih počinili pravi zločin. Ti probandi predstavljaju moguću prijetnju javnoj sigurnosti. U želji da istraže mogućnosti njihova tretmana, istraživači Rand Corporation izveli su studiju na 1 672 probanda u Los Angeles i Alameda okruzima u Kaliforniji. Pratili su ih četrdeset mjeseci nakon presude i zaključili da "oni predstavljaju ozbiljnu prijetnju javnoj sigurnosti" (Petersilia i sur.; prema Conklin, 1991:422). Kroz to razdoblje praćenja: 65 % je ponovo uhićeno, 51 % je osuđeno za novo kazneno djelo, 18 % je ponovo osuđeno za ozbiljan zločin, a 34 % je ponovo završilo u zatvoru. 3/4 novih optužbi protiv probanada - ozbiljnih prijestupnika bilo je u svezi s onim vrstama kaznenih djela koja najviše zastrašuju zajednicu: provala, krađa, razbojništvo i drugi nasilnički delikti.

Također, kada je u pitanju izricanje parapenalnih mjera povratnicima, pa čak i multirecidivistima, treba upozoriti na opasnost

koju donosi eklatantno zastupanje filozofije "zaslužene kazne" (Walker, 1983). Ovaj autor polemizira s Martinsonovim stajalištem (1974; prema Walker, 1983) koji na pitanje "što uspijeva" (u tretmanu, op. a) odgovara "ništa ne uspijeva", iako kasnije unekoliko mijenja svoj iskaz. Provedena analiza na rezultatima jednog poslijepenalnog praćenja u Velikoj Britaniji (u trajanju ne kraćem od šest godina) pokazuje da, kada se probacija ili uvjetna osuda koriste u slučajevima prvi puta osuđenih prijestupnika, stupanj je recidivizma puno viši no što bi se moglo očekivati. S druge strane, u slučaju višestrukih povratnika, nije važno koja je kazna primijenjena, barem što se tiče kasnijih kažnjavanja. Što je najvažnije, kada sud ima posla s prijestupnicima koji su recidivirali svega nekoliko puta, probacija rezultira smanjenjem stupnja povratništva. Imajući na umu činjenicu da je izbjegavanje delikata slaba, čak zavaravajuća mjera rehabilitacije prijestupnika, Walker (1983) na primjer, ide tako daleko da sugerira kako probacija nije primjenjiva za prvi puta osuđene i trebalo bi je koristiti za recidiviste. Mišljenja smo da se treba založiti i za sve ostale mogućnosti i oblike društvene reakcije, osim kazne, kao što je npr. "režim poluslobode", uvjetnog otpusta, ali i probacije, kada su u pitanju recidivisti (Žakman - Ban, 1992). Naravno da to pretpostavlja i visok stupanj sudske individualizacije. Spomenuta autorica navodi brojne argumente za ovu sugestiju, a osim što "nudi" mogućnosti različitih vrsta izvaninstitucionalnih sankcija za pojedine kategorije povratnika, apostrofira i nužnost dovoljnoga broja diferenciranih programa rada koji bi se primjenjivali selektivno, te sugerira i "iskorištavanje" svih potencijala poslijepenalnog prihvata i tretmana. Petersilia i sur. (prema Conklin, 1991:422) zaključuju da uglavnom "slabo" provođenje probacije počinitelja teških kaznenih djela i recidivista iziskuje potrebu za novom vrstom kažnjavanja koja je između probacije (koja počinitelju daje slobodu) i zatvaranja (koje im slobodu oduzima). Predlažu se, npr. sankcije na liniji ograničavanja slobode, odnosno intenzivnog supervizijskog programa (ISP) koji uključuje: "intenzivno nadziranje i praćenje; stvarnu obvezu kretanja i akcije; zaposlenje; ostale obveze nametnute od zajednice; obrazovanje; odlazak u savjetovalište ili terapiju kao i mehanizme za brzo kažnjavanje onih koji čine prekršaje". Smatraju da bi takav program mogao "povećati povjerenje u probaciju i reducirati udio zatvaranja bez porasta kriminaliteta".

Slijedom iznesenoga otvaraju se daljnje dileme koje se posebno tiču buduće sudske prakse u nas. Naime, dubiozno je pitanje kriterija suda pri izricanju uvjetne osude, odnosno

zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu. Ukoliko bi se pri izricanju ovih parapenalnih mjera uzimali u obzir isključivo tzv. objektivni kriteriji (vrsta i težina djela, povratništvo i sl.), što prema naprijed navedenim iskustvima i stajalištima praktičara, teoretičara i istraživača ne bi bilo opravdano, ipak se postavlja pitanje mjere i vrste tih kriterija. Ukoliko bi se, pak, uvrstio i kriterij tzv. bio - psiho - socijalnih značajki prijestupnika, što bi bilo nužno pri ovakvom promišljanju probacije, pojavljuje se problem organizacijskih pretpostavki pri sudu neophodnih za njegovu kvalitetnu djelatnost. Na kraju, ali ne manje važno, ovo ponovo aktualizira pitanje poštovanja načela zakonitosti i uopće pravne sigurnosti građana.

Ilustrirajmo navedeno Bačićevim (1994) prijedlogom nacрта općeg dijela Kaznenog zakonika Republike Hrvatske u kojem, između ostaloga, predlaže uvođenje sankcije - rad u javnom interesu, koja bi se, kako smatra autor, temeljila na dragovoljnosti, a predstavljala slobodno i autonomno preuzimanje odgovornosti za počinjeno djelo. I pri ovoj se alternativnoj sankciji s jedne strane postavlja pitanje kriterija pri njenom izricanju, a s druge strane ima osnova za sumnju u prikriveni, sofisticirani pritisak od strane organa pravosuda, odnosno subjekata formalnog društvenog nadzora na prijestupnika.

4. PRIJEDLOZI ZA PROVOĐENJE ZAŠTITNOG NADZORA UZ UVJETNU OSUDU

Unatoč prisutnog ambivalentnog odnosa koji je izražen u shvaćanju da je kazna "nužno zlo" (koje možemo unekoliko ograničiti, ali ga se ne u potpunosti odreći), odnosno da kazna "nije nužno zlo", jer je možemo zamijeniti "nečim" primjerenijim današnjem stupnju razvoja društva, dalje se ipak rukovodimo činjenicom da retributivistički koncipirana kazna ne isključuje ciljeve kao što su resocijalizacija, odnosno rehabilitacija. Eventualna neslaganja oko shvaćanja, odnosno prihvaćanja ovako definiranog cilja kažnjavanja u smislu utilitarističke i/ili humanističke orijentacije do daljnjega ostavljamo drugim teorijskim raspravama. Konstatirajmo još jednom da je ideja o uvjetnom oslobađanju počinitelja kaznenih djela (sa ili bez pružanja pomoći i/ili uz nadzor) od krivičnog progona, odnosno od izricanja ili izvršenja kazne zatvora, prisutna u skoro svim državama svijeta, pa tako i u nas. Ona je izraz shvaćanja da se počinitelj kaznenoga djela može ostaviti na slobodi uz pružanje pomoći, odnosno uz nadzor (kod probacije) ili u slučaju uvjerenja da će se počinitelj pozitivno vladati bez izvršenja izrečene

kazne.

Kod dijela populacije prijestupnika prema kojima nije nužno primijeniti, odnosno izvršiti kaznu, postoji potreba vezana uz njihove značajke, za dodatnom pomoći i nadzorom. U čl. 4 st. 1 KZ RH ovo je pregnantno formulirano: "Sud može izreći uz uvjetnu osudu zaštitni nadzor kad smatra da sama uvjetna osuda neće dovoljno utjecati na počinitelja da više ne vrši kaznena djela, ali da se može opravdano očekivati da će se to postići ako se počinitelju uz uvjetnu osudu odrede mjere pomoći, skrbi, nadzora i zaštite".

Mišljenja smo da je uvjetna osuda uz zaštitni nadzor sankcija koja se potpuno uklapa u suvremene tendencije zakonodavca i sudske prakse ka proširenju primjene sankcija koje ne uključuju oduzimanje slobode (tako i Mikšaj - Todorović i Žakman - Ban, 1991). Autorice ističu kako je posebno važno i to da ove sankcije pružaju mogućnost da se izbjegnu krajnje retributivne, neučinkovite i ekonomski posebne opterećujuće kratke kazne zatvora (vidi o potrebi tzv. "cost/benefit" analize; Pečar, 1988:354; Žakman - Ban, 1992). "Upravo zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu može biti učinkovit i dinamičan institut koji je vrlo pogodna osnova za širok dijapazon primjene različitih metoda tretmana i postupaka u cilju rehabilitacije prijestupnika u uvjetima ograničene, odnosno kontrolirane slobode" (Mikšaj - Todorović i Žakman - Ban, 1991). Naglašava se i to da bi model provođenja zaštitnoga nadzora mogao biti jednako tako učinkovit (uz izvjesnu prilagodbu) i kod instituta uvjetnog otpusta.

Zaštitni nadzor uz uvjetnu osudu predstavlja svojevrsni tretman osuđenika na slobodi, te je operacionalizacija ove sankcije, i to od strane stručnih osoba, na znanstveno i stručno utemeljen način "conditio sine qua non" njene egzistencije. Ovo i stoga što se mora omogućiti uspješnost provođenja tretmana, ali i osigurati zakonitost.

Navedeno je vezano i uz pitanje koja bi služba u nas bila nadležna za nužno bliže određivanje sadržaja i provođenje pojedinih obveza te mjera pomoći i skrbi subjekata u tretmanu. Dalje, cilj bi neposrednog rada na provođenju zaštitnog nadzora s osuđenima bio tretman u smislu mogućeg i poželjnog utjecaja na transformaciju ponašanja. "U granicama je mogućeg potrebno utjecati i na neke subjekte socijalne sredine u kojoj osuđenik živi, pa i opće prihvaćeni sustav vrijednosti" (Mikšaj - Todorović i Žakman - Ban, 1991; Žakman - Ban, 1994.).

Važno je da neposredne zadatke u izvršavanju zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu određuju zajedno stručni voditelj i proband. Valja istaknuti da ovi zadaci moraju biti prilagođeni

potrebama probanda, pri čemu voditelj zaštitnog nadzora posebno respektira iste one elemente o kojima je sud vodio računa pri određivanju obveza i mjera iz zaštitnog nadzora, ali i one koje sud, možda, nije uzeo u obzir (npr. značajke ličnosti počinitelja, uvjete u kojima on živi, njegovu kronološku dob i razinu naobrazbe, zdravstveno i psihofizičko stanje, zanimanje, sklonosti i navike, svjetonazor, internalizirani sustav vrijednosti, način vođenja života u kući, školi, na radnom mjestu i drugdje, okolnosti i vrstu kaznenog djela, osobne i obiteljske prilike i ostale značajke njegova biopsihosocijalnog statusa u najširem smislu). Od izvanrednog je značaja "pravilo" da dogovoreni zadaci moraju biti primjereni značajkama probanda, odnosno potpuno jasno definirani, određeni rokovima i do kraja osmišljeni glede načina i pojedinih faza njihova izvršavanja. Voditelj probacije djelovao bi samostalno, ali i u suradnji s drugim subjektima socijalnog prostora i to na području izobrazbe i/ili osposobljavanja za određeno zanimanje, odnosa prema radu, stanovanja, raspolaganja plaćom i imovinom, zdravstvene zaštite u najširem smislu, organiziranja slobodnog vremena, obiteljskih odnosa i slično.

Mikšaj - Todorović i Žakman - Ban (1991) mišljenja su da bi voditelji probacije možda i mogli biti različitih temeljnih edukacija s područja humanističkih znanosti, ali predominantno penološki educirani (u čemu bi za neke nužna bila i dodatna edukacija i osposobljavanje), a što bi ih činilo naročito primjerenima za ostvarivanje ciljeva i zadataka u okviru provođenja zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu. To bi omogućilo kvalitetno provođenje individualnih ali i grupnih oblika tretmana u probativnom radu s prijestupnicima.

Vremenske su obveze voditelja probacije vezane uz vrijeme trajanja zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu koje određuje sud u okviru utvrđenoga roka kušnje. Zaštitni nadzor, prema važećim zakonskim rješenjima, može biti ukinut prije protoka određenog vremena "utvrdi li sud za trajanja nadzora da je ispunjena svrha te mjere". Smatramo opravdanom Šeparovićevu (1981:319) sugestiju da bi u svezi s tim bilo ispravnije naglasiti obligatornost umjesto fakultativnosti kada se ispune navedeni uvjeti. Naravno, kao što sud može u svako doba i sasvim ukinuti zaštitni nadzor, ako smatra da više nije potreban (čl. 6, st. 3 KZ RH), tako može i produžiti trajanje zaštitnog nadzora ili opozvati uvjetnu osudu (čl. 7, st. 2 KZ RH). Voditelj bi probacije bio obvezatan redovito i iscrpno izvješćivati sud i službu nadležnu za izvršenje o tijeku provođenja zaštitnog nadzora. Također, dužnost mu je iscrpno voditi svu potrebnu dokumentaciju u koju posebice spadaju: rješenje o postavljanju voditelja zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu,

osnove programa rada, izvješća o tijeku rada na probaciji (u redovitim razdobljima, izvanredna i konačna), dnevnik rada, bilješke, prepiska i slično.

Proces je izvršenja ove sankcije nužno sustavno pratiti, stručno evaluirati i u skladu s rezultatima, unapređivati. Posebno je značajno obavljati i znanstvenu validaciju učinkovitosti probacije u cjelini kako bi se njeno provođenje neprestano promicalo i, ako je potrebno, mijenjalo. Znanstveni bi se rezultati uspoređivali s relevantnim rezultatima svjetskih istraživanja, što bi povratno djelovalo na teoriju i praksu i potrebno uobličavanje kvalitetnijih modela rada na izvršenju ove alternativne sankcije.

Na kraju, za naše se prilike čini vrlo prikladnom tvrdnja da supervizijske sustave čekaju zanimljiva vremena. O' Leary (1987) kazuje: "Neizbježno, zanimljiva vremena često su i prokletstvo, jer uključuju burne promjene. Ali, mislim da je ovo vrijeme najuzbudljivije za probaciju".

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

U Republici je Hrvatskoj u tijeku zakonodavna reforma kao i reforma penalnog sustava koja se, po prirodi stvari, mora sagledavati s različitih motrišta. Pozornost "reformatora" nikako ne bi

smjela biti usmjerena uglavnom na institucionalni tretman, odnosno kaznu zatvora, već se moraju iznaći primjerene mogućnosti provođenja alternativnih sankcija s posebnim naglaskom na probativni pristup.

Problemi izricanja i provođenja alternativnih sankcija vrlo su kompleksni, što je na području naše zemlje posebno potencirano jer se tek sada prilazi oblikovanju cjelovitih rješenja (od zakonodavno-regulativnih, preko organizacijskih pa sve do rehabilitativnih). Mišljenje je autora ovoga rada da bi sve djelatnosti koje vode ka što bržoj primjeni alternativnih sankcija, posebice provođenja zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu, trebalo u najvećoj mogućoj mjeri intenzivirati. Pri tome valja poštovati pozitivna iskustva i rezultate znanstveno istraživačkih radova s ovoga područja, kako naših tako i stranih. Ove potonje nužno je analizirati poštujući specifičnosti naše zemlje. Međutim, jedan od temeljnih preduvjeta za kvalitetna rješenja kaznene politike u cjelini, pa tako i provođenja alternativnih sankcija, jest optimalna suradnja i koordinacija zakonodavca, praktičara i znanstvenih djelatnika, te institucija koje se u najširem smislu bave pitanjima preveniranja i suzbijanja kriminaliteta. Ova suradnja do sada objektivno može biti procijenjena nezadovoljavajućom.

6. LITERATURA

1. Ajduković, D., M. Ajduković (1991): Alternativne sankcije: putevi smanjenja zatvorske populacije. Penološke teme. 6,1 - 4:47 -56.
2. Bačić, F. (1994): Nacrt općeg dijela Kaznenog zakonika Republike Hrvatske (prezentiran u Okružnom sudu Zagreb). Zagreb.
3. Bogdanovič, S. (1992): Družbeni vidik delovanja zapora kot totalne institucije. Iskanja. Ljubljana. 12:7 - 22.
4. Budanovac, A. (1990): Socijalne vrijednosti, motivacija i konativne dimenzije osoblja kazneno popravne ustanove zatvorenog tipa. Zagreb (magistarski rad)
5. Butorac, K., Lj. Mikšaj-Todorović (1993): Neka obilježja nasilničkog kriminaliteta mladih u Republici Hrvatskoj. Policija i sigurnost. 2,3-4:141 - 256.
6. Conklin, J.E. (1991): Criminology. Fourth Edition. McMillan Publishing Company. New York. Maxwell McMillan, Canada, Toronto.
7. Dobrenić, T. i dr. (1972): Efikasnost metoda preodgoja u odgojnim zavodima i odgojno popravnim domovima SR Hrvatske. Institut za kineziologiju Fakulteta za fizičku kulturu. Zagreb.
8. Foucault, M. (1991): Vednost - Oblast - Subjekt. Krt. Ljubljana.
9. Foucault, M. (1984): Nadzorovanje in kaznovanje. Delavska enotnost. Ljubljana.
10. Javornik, M. (1989): Alternative institucionalnemu obravnavanju otrokin in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti pri nas. Filozofska fakulteta. Ljubljana (magistarska naloga)
11. Johnston, N., L. Savitz, M. W. Wolfgang (1970): The sociology of Punishment and Correction. Second Edition. John Wiley and Sons. Inc.
12. Kanduč, Z. (1990): Kazna i rehabilitacija. Penološke teme. 5, 1-2: 1 - 14.

13. Kratcosky, P.C. (1985): The Functions of Classification Models in Probation and Parole Control of Treatment Rehabilitation. Washington. Federal Probation. 49 - 56.
14. Krivični zakon Republike Hrvatske. Informator. Zagreb. 1991.
15. Lawrence, R. (1991): Reexamining Community Correction Models. Crime and Delinquency. San Francisco. Sage Publication. 4:449 - 464.
16. Ljudska prava osuđenih osoba - međunarodna pravila, deklaracije i konvencije. Penološke teme. 1 (poseban broj). 1990.
17. McHardy, L.W. (1973): An Assessment of Juvenile Probation Service. Juvenile Justice. 41 - 45.
18. Mejovšek, M. (1989): Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana. Penološke teme, 4. 1 - 2: 1 - 7.
19. Mejovšek, M. i sur. (1989): Neke demografske i socioekonomske karakteristike stručnih radnika kazneno popravne ustanove zatvorenog tipa i njihovi stavovi, te relacije između konativnih karakteristika ličnosti, stavova i socijalnih vrijednosti. Okvirni program za selekciju osoblja i ublažavanje posljedica negativnih utjecaja na fizičku i psihičku sposobnost osoblja u kaznen o popravnoj ustanovi. Zagreb - Zenica.
20. Mikšaj - Todorović, Lj., V. Žakman - Ban (1991): Program za probativni socijalnopedagoški rad prema osuđenim osobama (provođenje zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu). Zagreb (neobjavljeni materijal).
21. Mikšaj - Todorović, Lj., I. Kovčoč, I. Cajner (1992): Neka socijalno demografska i kriminološka obilježja maloljetnih delinkvenata u Republici Hrvatskoj u relaciji s vrstama krivičnih djela. Policija i sigurnost, 1. 4: 304 - 322.
22. Mikšaj - Todorović, Lj., Z. Šučur, M. Vučinić - Knežević (1993): Rad voditelja odgojne mjere pojačana briga i nadzor u socijalnom prostoru kao element uspješnosti mjere i mišljenja maloljetnika o njenom tijeku. Kriminologija i socijalna integracija, 1.2: 133 - 148.
23. O'Leary, V. (1987): Probation - a system in change. Washington Federal Probation. 51. 4:8 - 11.
24. Pečar, J. (1988): Formalno nadzorstvo. Delavska enotnost. Ljubljana.
25. Podaci Državnog odvjetništva Republike Hrvatske od 1988. - 1993. godine (interni materijal)
26. Salecl, R. (1989): Društvo je zrcalo zatvora. U: Šeks, V.: Intimni dnevnik i razmišljanja (nacrt razmišljanja za uzničke uspomene). Krt. Ljubljana.
27. Sanford, B. (1987): The establishment and early years of the federal probation system. Washington. Federal Probation. 51.2 : 4 - 9.
28. Singer, M., I. Cajner (1992): Kriminalitet u Hrvatskoj u 1992. Policija i sigurnost. 2. 1 - 2: 1 - 16.
29. Singer, M., M. Kuharić, I. Cajner (1992): Stanje, kretanje, struktura i teritorijalna distribucija kriminaliteta maloljetnih osoba u Republici Hrvatskoj. Policija i sigurnost. 1. 1 - 2: 1 - 30.
30. Singer, M., Lj. Mikšaj - Todorović, N. Stanić (1992): Analiza nekih obilježja kriminaliteta maloljetnika u Republici Hrvatskoj s posebnim naglaskom na vrste krivičnih djela i mjesto njihova izvršenja. Policija i sigurnost. 1. 3: 157 - 173.
31. Šilović, J. (1910): Studije o reformi Hrvatskoga kaznenog zakonika i uvjetna osuda. Zagreb.
32. Šilović, J. (1920): Kazneno pravo. Zagreb.
33. Šeparović, Z. (1988): Alternative kazni zatvora. Naša zakonitost. 6: 693 - 707.
34. Šeparović, Z. (1981): Kriminologija i socijalna patologija. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
35. Uzelac, S., V. Žakman - Ban (1988): Evaluacija socioekonomskih karakteristika voditelja odgojne mjere pojačana briga i nadzor i uspješnost rada na provođenju mjere. Defektologija. 1. 93 - 107.
36. Uzelac, S. i sur. (1990): Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije. Fakultet za defektologiju. Zagreb.
37. Uzelac, S. (1984): Odgoj djece i omladine - stručnost ili (i) ličnost. U: Institucionalni tretman osoba društveno neprihvatljivog ponašanja. Republički zavod za socijalni rad SRH. Zagreb. 117 - 120.
38. Walker, N. (1983): The Effectiveness of Probation. Probation Journal. September. 99 - 104.
30. Žakman, V. (1990): Socioekonomski status voditelja odgojne mjere i uspješnost mjere. U: Uzelac, S. i sur.: Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije. Fakultet za defektologiju. Zagreb. 188 - 195.
40. Žakman - Ban, V. (1992): Povratništvo - uvijek aktualan krivično pravni, kriminološki i penološki problem. Defektologija. 1 - 2. (suplement): 93 - 111.
41. Žakman - Ban, V. (1994): Socijalnoekonomska obilježja voditelja odgojne mjere pojačana briga i nadzor kao element uspješnosti mjere. Kriminologija i socijalna integracija (u tisku).